

**სამოქალაქო სჯულზღიძობა, ანუ XVIII საუკუნის
მიწურულის კანონმდებლობით კრებული პატიმრობისა
და იპულობითი მუშაობის შესახებ**

“Carcer an Homines Custodiendos, non ad Puniendo Dari Debe”¹

შესავალი

ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში ძველი ქართული სამართლის ძეგლების საფუძველზე ნაკლებადაა შესწავლილი ისეთი მნიშვნელოვანი სისხლისსამართლებრივი სასჯელი, როგორიცაა თავისუფლების აღკვეთა. იგი მკრთალად არის მოხსენიებული ქართულ სამართლის ძეგლებში, რასაც, დიდი ალბათობით, საფუძვლად აღნიშნული სასჯელის სპეციფიკური სამართლებრივი ბუნება უდევს.

XVIII საუკუნის ბოლოს საქართველოში, კერძოდ, ქართლ-კახეთის სამეფოში მაღალ დონეზე შემუშავებული კანონპროექტები მომზადდა, რომლებიც ქართული სამართლებრივი ძეგლების თვალსაჩინო ნიმუშებია. იგულისხმება დავით ბატონიშვილის სამართლის წიგნი², იოანე ბატონიშვილის „სჯულდება“³ და კიდევ ერთი კანონპროექტთა კრებული „სამოქალაქო ჰსჯულვილება“⁴, როგორც ამ უკანასკნელს თავად იოანე ბატონიშვილი უწოდებს. ამჯერად ყურადღება „სამოქალაქო ჰსჯულვილებას“ დაეთმობა, ვინაიდან მისი ავტორი საკმაოდ ფართოდ იყენებს თავისუფლების აღმკვეთ

¹რომის სამართლის სენტენცია „საპყრობილის დანიშნულებაა ადამიანისათვის არა ტანჯვის მიყენება, არამედ – დასჯა.“ იხ., გარიშვილი მ., სასჯელი რომისა და ძველ ქართულ სამართალში, სამართლისა და პოლიტიკური აზროვნების ისტორიის ნარკვევები, გ. ფერაძის რედაქტორობით, წიგნი I, თბილისი, 2010, 252. იხ. ციტირება: Бойко А. И., Римское и Современное Уголовное Право, С-Петербург, Юридический Центр Пресс, 2003, 167.

² იხ., ფურცელაძე დ., სამართალი ბატონიშვილის დავითისა, თბილისი, 1964.

³ იხ., ბაგრატიონი ი., სჯულდება, ივ. სურგულაძის რედაქტორობით, თბილისი, 1957.

⁴ იხ., სამოქალაქო სჯულვილება, დ. ფურცელაძის რედაქტორობით, II, თბილისი, 1966. ასევე იხ., ფურცელაძე დ., სამოქალაქო ჰსჯულვილება, თბილისი, 1960.

სასჯელს მთელ რიგ დანაშაულობათა აღსაკვეთად. სამართლის ძეგლში პატიმრობა გარკვეული თავისებურებებით ვლინდება და საინტერესოა იმის შეფასება, რეალურ ცხოვრებაში მისი იმპლემენტაცია რამდენად შედეგიანი იქნებოდა, ანუ რამდენად იყო დეტერმინირებული პატიმრობა პრაქტიკული სარგებლიანობის მიზნით.

სტატიის მიზანია პატიმრობის თავისებურებათა განხილვა კანონპროექტის მიხედვით, კერძოდ, მისი გამოვლენის სპეციფიკურობა. ასევე, მსჯელობა შეეხება წინასწარი პატიმრობის ვადებს და მასზე რუსული სამართლის გავლენას. ნაშრომში განხილული იქნება სასჯელის ახალი სახე – თავისუფლების აღკვეთა იძულებითი მუშაობით, რომელიც კანონმდებლის მიერ გარკვეული დანაშაულებრივი ქმედების ჩამდენთა დასასჯელად კუპულატიურად იყო გათვალისწინებული.

1. ზოგადად კანონპროექტისა და მისი ავტორის ვინაობის შესახებ

XVIII საუკუნის მიწურულისათვის ქართლ-კახეთში დაიწყო აქტიური კანონშემოქმედებითი საქმიანობა. კანონპროექტთა კრებული „სამოქალაქო ჰსჯულებილება“⁵ შედგება მანიფესტების ანუ უქაზების, ანუ ინსტრუქციებისაგან, რომლებიც თავისი შინაარსით ძალიან საინტერესო და ყურადსაღებია. სამართლის ძეგლი შეეხება იმ ხარვეზებს, რომლებიც საკანონმდებლო მოწესრიგებას მოითხოვდა და კანონპროექტის ავტორი აქვე შენიშნავს პრობლემების მოგვარების იმ სავარაუდო გზებს, რომლებიც თავად მიაჩნია მართებულიად⁶.

მანიფესტებიდან განხილულია №10 უქაზი, რომელიც მოურავისა და პოლიციის უფლება-მოვალეობებს ეხება და №6 უქაზი, რომელიც ბედოვლათობის საკითხს ეხება, კერძოდ – მის დასჯადობას.

უპირველესად, ზაზი უნდა გაეცვას კანონპროექტის ავტორის ვინაობის საკითხს. პროფ. დავით ფურცელაძე შენიშნავს, რომ მანიფესტის ტექსტი მეობით, კანონმდებლის პირად არის დაწერილი,⁷ მაგრამ ეს პიროვნება არც დავით ბატონიშვილი და არც იოანე ბატონიშვილი არ უნდა ყოფი-

⁵ კანონპროექტს ეს სახელი იოანე ბატონიშვილმა უწოდა. იხ., ფურცელაძე დ., სამოქალაქო ჰსჯულებილება, თბილისი, 1960, 102.

⁶ ფურცელაძე დ., სამოქალაქო ჰსჯულებილება, თბილისი, 1960, 19.

⁷ იქვე, 14.

ლიყო. ამ მოსაზრების გასამყარებლად შეიძლება ითქვას, რომ „კანონ-პროექტის სიტყვათხმარება და ტერმინოლოგია მკვეთრად განსხვავდება დავითის სამართლის ენისაგან, იგი სადაა, თითქმის მდაბიური. რაც შეეხება სტილსა და მართლწერას, თითქმის საერთოდ არ ემჩნევა ძველმწიგნობრობის გავლენა.“⁸

იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ კანონ-პროექტის ავტორი „ჩვენში ახლადფეხადგმული მესამე წოდების წარმომადგენლად ისახება, რომლის შთამაგონებელიც სავაჭრო და სავაზშო კაპიტალის მოღონიერებისა და ზრდის ინტერესებია“.⁹ ადვილი შესაძლებელია, რომ იგი ყოფილიყო მმართველი წრის რამდენადმე მუდმივი თანამშრომელი¹⁰. პროფესორი დავით ფურცელაძე სასხვათაშორისოდ აღნიშნავს, რომ 1815 წელს, როდესაც დასრულდა ქართველ თავადთა კომისიის მუშაობა, რომელმაც რუსეთის მთავრობის თაოსნობით შეკრიბა და აღწერა „საქართველოს ძველთაგან და ჩვეულებითად ქართველ მეფეთა დროთა შემოღებულნი ჰსჯულნი“, მასში შემავალ წევრთაგან ერთ-ერთი იყო დარჩო ბებუთაშვილი, ყოფილი თბილისის მელიქ-მამასახლისი, მოქალაქეთაგან აღზევებული გვარის კაცი. აქვე გასათვალისწინებელია ისიც, რომ „ჰსჯულნისა“ და „სამოქალაქო სჯულვილებას“ შორის გარკვეული თანხვედრა შეიმჩნევა.¹¹

2. №10 უქაზი და პატიმრობის (თავისუფლების აღკვეთის) თავისებურებანი

მართლსაწინააღმდეგოდ მოქმედი სუბიექტების თავისუფლების აღკვეთის¹² უფლებამოსილებით აღჭურვილი იყო მოურავი და პოლიცია, ისევე,

⁸ იქვე, 14.

⁹ იქვე, 102.

¹⁰ იქვე, 17.

¹¹ იქვე, 18.

¹² საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ თავისუფლების შეზღუდვა, როგორც სასჯელი ძალზედ იშვიათად, მაგრამ მაინც გამოიყენებოდა ქართულ ჩვეულებით სამართალში. თავისუფლების შეზღუდვაში იგულისხმება დამნაშავისათვის ბორკილების თუ ზუნდების დადება და მისი მოთავსება საპატიმრო ადგილას (ციხე, დილეგი). შესაბამისი ფაქტები გვხვდება სამეგრელოსა და სვანეთთან დაკავშირებულ მასალებში. იხ.,

როგორც ეს დავით ბატონიშვილის სამართლითაა გათვალისწინებული. თავისუფლების აღკვეთა იყო მეტად სპეციფიკური სადამსჯელო სანქცია, რომლის განხორციელებაც სპეციალურ სახელმწიფო მოხელეებზე იყო დელეგირებული. ცნობილია, რომ ამა თუ იმ სამოხელეო ინსტიტუტის შემოღების დროს თან მიიღებოდა ზოლმე სპეციალური განაწესი მოხელისა, სადაც მოცემული იყო მისი ფუნქციები და სარგო, ისევე როგორც ეს მოურავის შემთხვევაში იყო¹³. მაგრამ კანონპროექტის ავტორი შენიშნავს, რომ, მართალია, არსებობდა მოურავის ინსტიტუტი, მაგრამ მათ არ იცოდნენ თავიანთი მოვალეობანი. ისინი სხვის საქმეში ერეოდნენ, ზოლო სხვები მოურავის საქმეში. მათ მიზანს წარმოადგენდა, თუ რომელი მოხელე რომელს წაართმევდა მოვალეობას¹⁴. ყოველივე ამან ის განაპირობა, რომ კანონპროექტი საკმაოდ დეტალურად აწესრიგებს მოურავის უფლებამოვალეობებს, განსაკუთრებით კი მის მიერ პატიმრობის გამოყენების უფლებამოსილებას.

ისევე, როგორც დავითის სამართალი, „სამოქალაქო სჯულვილებაც“ მოურავს ავალდებულებს, რომ სასამართლოს მიერ მოკითხული პირი მოძებნოს, დააპატიმროს და შესაბამის სასამართლოში წარადგინოს.¹⁵ ზოგადად კი, შეიძლება ითქვას, რომ მოურავი სამეურნეო, ადმინისტრაციულ, სასამართლო და სამხედრო ფუნქციებს ასრულებდა¹⁶.

„სამოქალაქო სჯულვილებაში“ ნახსენებია, რომ „ჩასტნი პრისტავით“¹⁷ „დაჭერილი ანუ ქურდობაზედ, ანუ კაცის კვლაზედ, ანუ დაჭრაზედ, ანუ ჩხუბზედ, ანუ ავკაცობაზედ, უნდა გამოგზავნოს პოლიციაში [მოურავთან]

დავითაშვილი გ., დანაშაული და სასჯელი ქართულ ჩვეულებით სამართალში, თბილისი, 2011, 554.

¹³ კოპალიანი ჯ., მოურავის სახელო ფეოდალურ საქართველოში, თბილისი, 1982, 40.

¹⁴ სამოქალაქო სჯულვილება, დ. ფურცელაძის რედაქტორობით, II, თბილისი, 1966, 96.

¹⁵ ფურცელაძე დ., სამოქალაქო სჯულვილება, თბილისი, 1960, 69.

¹⁶ კოპალიანი ჯ., მოურავის სახელო ფეოდალურ საქართველოში, თბილისი, 1982, 41.

¹⁷ „ჩასტნი პრისტავი“ (რუს. Частный Пристав) იყო პოლიციის მოხელე, საპოლიციო უბნის უფროსი, ქალაქის პოლიციის უფროსის – პოლიცმეისტერის ხელქვეითი. იხ., ფურცელაძე დ., სამოქალაქო სჯულვილება, თბილისი, 1960, 67.

მოხსენებით.“¹⁸ ასევე მოურავი უფლებამოსილი იყო, რომ ჯაშუშები და მსგავსი სუბიექტები დაეპატიმრებინა და შემდეგ გამოეძიებია. თუ მსუბუქი საქმე იყო თავად მოურავს უნდა მოეგვარებინა ყოველივე ეს, ხოლო თუ დიდი და რთული საქმე, მაშინ სასამართლოს უნდა მიეღო ამაზე გადაწყვეტილება¹⁹.

კანონპროექტთა კრებულის მიხედვით, საფასო ნიხრის განსაზღვრის უფლებამოსილება მოურავს გააჩნდა. კრებულის ავტორი ილაშქრებს ქორვაჭრების წინააღმდეგ და აწესებს, რომ ქალაქში ურმით მოტანილი ხორავი სამი დღის განმავლობაში უნდა გაიყიდოს მოსახლეობაზე. „დილით ზურგით ან საპალნით მოტანილი შუადღემდე იყიდება, შუადღის შემდეგ მოტანილი კი – მეორე შუადღემდე“. ეს იყო კანონპროექტის ავტორის მიერ განსაზღვრული ვადები, რომლის განმავლობაშიც უნდა მომხდარიყო სხვადასხვა პროდუქტის მიყიდვა მომხმარებელზე. აღნიშნული დანაწესის დამრღვევი კი მოურავმა უნდა „დაიჭიროს მყიდველნი და გამყიდველნი, თუ სუბუქი რამ იყოს... გამყიდველს თვითონ გარდაახდევინოს. მყიდველთ რადგან უკეთ იციან, რომე იარაღი [აკრძალული] არის, გაგზავნონ ვაჭართ [ქალაქის] სამართალში.“²⁰ დასახელებული მუხლიდან როგორც ჩანს, პატიმრობა გამოყენებულია წინასწარ აღკვეთ ღონისძიებად. თავისუფლების აღკვეთა წინასწარადაც და განსჯისა და განაჩენის დადების შემდგომაც გარკვეულ დანაშაულთათვის სასჯელად იყო გამოყენებული ქართული სამართლის ძეგლებში²¹. „კანონპროექტის ავტორის ინტერესი ალებმციემობისა და ქონების მოხვეჭის წრეში ტრიალებს და ამ საკითხის წვრილმანებს საგულისგულოდ სწვდება“²². ყოველივე აქედან გამომდინარე, გაჩნდება კითხვა - რამდენად მიზანშეწონილი იყო ალებმციემობის უარყოფითი მხარის – ქორვაჭრობისათვის, აღკვეთ ღონისძიებად წინასწარი პატიმრობის

¹⁸ იქვე, 68. ასევე იხ., სამოქალაქო სჯულვილება, დ. ფურცელაძის რედაქტორობით, II, თბილისი, 1966, 98.

¹⁹ ფურცელაძე დ., სამოქალაქო სჯულვილება, თბილისი, 1960, 68. ასევე იხ., სამოქალაქო სჯულვილება, დ. ფურცელაძის რედაქტორობით, II, თბილისი, 1966, 99.

²⁰ ფურცელაძე დ., სამოქალაქო სჯულვილება, თბილისი, 1960, 71. ასევე იხ., სამოქალაქო სჯულვილება, დ. ფურცელაძის რედაქტორობით, II, თბილისი, 1966, 101-102.

²¹ ჯავახიშვილი ივ., თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბილისი, 1984, 362.

²² ფურცელაძე დ., სამოქალაქო სჯულვილება, თბილისი, 1960, 17.

გამოყენება? უპირველესად, უნდა აღინიშნოს, რომ როგორც ჩანს იმ პერიოდში ქორვაჭრობა დიდ პრობლემას წარმოადგენდა ქვეყნისათვის და იგი უარყოფით ზემოქმედებას ახდენდა სამომხმარებლო ურთიერთობებზე და დიდ დარტყმას აყენებდა ისედაც გაჭირვებულ მოსახლეობას. კანონპროექტის ავტორის სურვილი იყო, რომ დაეცვა მომხმარებლები ქორვაჭრებისაგან და ძირითადი სასჯელის შეფარდებამდე წინასწარ პატიმრობას იყენებს აღკვეთ ღონისძიებად, რითაც მიზნად ისახავს აღნიშნული ქმედების, როგორც ზოგად, ასევე კერძო პრევენციას. ამისათვის პატიმრობა კი საკმაოდ მძლავრი ბერკეტი უნდა ყოფილიყო²³.

მოუზრავი ვალდებული იყო, რომ აღეკვეთა აზარტული თამაშები. იგი დაშვებული იყო „პატიოსან სახლსა შინა“ წვეულების დროს საგამონაკლისო სახით. აზარტულ თამაშში გაცემულ თამასუქს სასამართლო არ იღებდა. კანონპროექტით პასუხისმგებლობა დაწესებული იყო, როგორც მოთამაშისათვის, ასევე შემფარველისათვის (სახლის პატრონი, მეპაღე, მეპაზნოვე). ისინი „მოვრავმან უნდა დაიჭიროს, საცა რომე იყოს, არ უყუროს არას სახეს ... და გააგზავნოს სასამართლოში“.²⁴ როგორც ჩანს, კანონპროექტის ავტორი, როდესაც საქმე პრობლემური საკითხების მოგვარების მცდელობას ეხება და მისი მოწესრიგების სურვილი ამოძრავებს, ხშირად მიმართავს თავისუფლების აღკვეთას (უპირატესად წინასწარ პატიმრობას), რომლითაც იმედოვნებს არასასურველი ქმედების პრევენციას.

2.1. პატიმრობის ვადები „სამოქალაქო სჯულებილებაში“

როდესაც საუბარია პატიმრობაზე, ლოგიკურია, კითხვა გაჩნდება, თუ რა დროის განმავლობაში უნდა ყოფილიყო პირი დაპატიმრებული? თავი-

²³ ქართული სამართლის ძეგლების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ პატიმრობა უპირატესად გამოიყენებოდა, როგორც პრევენციული ღონისძიება. იხ., ვაჩიშვილი ალ., ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, ტომი I, თბილისი, 1946, 116-117. თავისუფური სამართლებრივი ბუნებიდან გამომდინარე პატიმრობა პრევენციის მნიშვნელოვანი მექანიზმი იყო და ამით კანონპროექტის ავტორი ელოდა სასურველი შედეგის დადგომას – ადამიანებს აღარ უნდა ჰქონოდათ ქორვაჭრობის სურვილი და ასევე გარკვეულწილად გაემყარებინა აღებმცემობის ურთიერთობები.

²⁴ ფურცელაძე დ., სამოქალაქო სჯულებილება, თბილისი, 1960, 72. ასევე იხ., სამოქალაქო სჯულებილება, დ. ფურცელაძის რედაქტორობით, II, თბილისი, 1966, 102-103.

სუფლების აღკვეთის ვადას უკავშირდება ისეთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი, როგორიცაა პატიმრის რჩენა.

„სამოქალაქო სჯულდების“ მიხედვით, მოურავი ვალდებული იყო, სავალო ურთიერთობებში განეხორციელებინა სამომრიგებლო ქმედებები. თამასუქის საქმებიდან წარმოშობილი პრეტენზია ჯერ მოურავისათვის უნდა მოესწინებინათ. იგი კი შეეცდებოდა შეესრულებინა მოვალეს ვალდებულება. მას შეეძლო „სამი დღით, საერთოდ თავისით მეტის უფლება არცა აქვს, დააპატიმროს კიდეც, ზოლო თუ ვერაფერს გახდა, იგი გადასცემს საქმეს სასამართლოს, მაგრამ ორ თუმნამდე საქმეს თვითონ მოვრავმან მიაცემინოს თუ ჭეშმარიტი დავა იყოს.“²⁵ აღნიშნული მუხლიდან გამომდინარე, წინასწარი პატიმრობის ვადის ზედა ზღვარი განსაზღვრულია – 3 დღე, რაც მოურავის წინასწარი პატიმრობის, როგორც უფლებამოსილების განხორციელების მნიშვნელოვან შეზღუდვას წარმოადგენს. პროფესორი დავით ფურცელაძე აღნიშნავს, რომ ეს უნდა ყოფილიყო მოურავის თვითნებობისაგან მოსახლეობისა და პიროვნების ერთნაირი შეუხებლობის დაცვის გარანტი.²⁶ როგორც აღინიშნა, კანონპროექტის ავტორი ეხება იმ საკითხებს, რომლებიც მოითხოვდა დაუყოვნებლივ მოწესრიგებას. იგი იცნობდა იოანე ბატონიშვილის „სჯულდებას“, ასევე, დავით ბატონიშვილის მუშაობას სამართლის წიგნზე და იცოდა სახელმწიფო საჭესთან მდგომი წრის რეფორმისტული იდეებისა და განზრახვების შესახებ²⁷. აქვე უნდა ითქვას, რომ არც დავით ბატონიშვილის და არც იოანე ბატონიშვილის სამართლის წიგნები წინასწარი პატიმრობის ზედა ზღვარს არ განსაზღვრავენ. ეს წესი (ანუ სამდილიანი ვადა) უნდა ყოფილიყო რუსეთიდან ნასესხები, რადგან მას იცნობდა უფრო გვიანდელი რუსული კანონმდებლობაც²⁸. ეს საკითხი მოუგვარებელი უნდა ყოფილიყო ქართულ კანონმდებლობაში, რამაც განაპირობა კანონპროექტის ავტორის მიერ ამ პრობლემის მოწესრიგების მცდელობა. ეს არის შედეგზე ორიენტირებული ქმედება და მოურავის უფლებამოსილების - წინასწარი პატი-

²⁵ ფურცელაძე დ., სამოქალაქო სჯულდები, თბილისი, 1960, 65-66. ასევე იხ., სამოქალაქო სჯულდები, დ. ფურცელაძის რედაქტორობით, II, თბილისი, 1966, 104.

²⁶ ფურცელაძე დ., სამოქალაქო სჯულდები, თბილისი, 1960, 68.

²⁷ იქვე, 17.

²⁸ იქვე, 68.

მრობის გამოყენების სამართლებრივ ჩარჩოში მოქცევა, რაც ნამდვილად დადებით შეფასებას იმსახურებს. კანონპროექტში ასევე ერთ თვიანი და ერთ წლიანი საპატიმრო ვადაა გამოყენებული, რომელიც მძიმდებოდა, როდესაც რეციდივს ჰქონდა ადგილი. ცხადია, ქართულ სასჯელთა სისტემაზე ასე თუ ისე გარკვეული, თუნდაც მცირედენი გავლენა უნდა მოედინა უცხოურ სისხლის სამართალს და ეს ასეც იყო, მაგრამ ქართულ საზოგადოებაში გავრცელებული სასჯელები, ძირითადად, ეროვნული, სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული ცხოვრების, სოციალური პრაქტიკის გავლენით იყო შემუშავებული²⁹.

2.2. სისხლისსამართლებრივი სანქცია სამოქალაქოსამართლებრივ ურთიერთობებში – კანონმდებლის გადაწყვეტის საფუძველი

ზაზგასამელია ის ფაქტი, რომ კანონპროექტის მიხედვით, სამოქალაქოსამართლებრივ ურთიერთობაში ხდება სისხლისსამართლებრივი წინასწარი აღკვეთის ღონისძიების გამოყენება. პროფესორი მარინა გარიშვილი წერს, რომ „საჯარო-სამართლებრივი სანქცია – სახელმწიფო ჯარიმა და ხანდაზან დაპატიმრებაც დავით ბატონიშვილს ზოგჯერ გამოყენებული აქვს ვალდებულებით ურთიერთობებშიც. ეს სასჯელი ქართული სამართლის ადრინდელ ძეგლებში თითქოს არ ჩანს. მაშ რითაა გამოწვეული მოაზროვნის ასეთი მისწრაფება? – საფიქრებელია, დავით ბატონიშვილი ცდილობს ქართლ-კახეთის სამეფოში საერთო-სახელმწიფო ხელისუფლების კონსოლიდაციას, მის გამტკიცებას, რათა გაძლიერდეს მისი როლი და მნიშვნელობა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. გარდა ამისა, დავითის მიზანია, შესძინოს კერძოსამართლებრივ ურთიერთობებს მეტი სიმტკიცე და დაცვის უზრუნველყოფა“.³⁰ ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ „სამოქალაქო სჯულებილების“ ავტორსაც სურვილი ჰქონდა, რომ სიმყარე შეეძინა კერძოსამართლებრივი ურთიერთობებისათვის

²⁹ ნადარეიშვილი გ., კერძო და საჯარო სასჯელები ფეოდალურ საქართველოში, აღმანახი, №14, 2000, 103.

³⁰ გარიშვილი მ., სასჯელი რომისა და ძველ ქართულ სამართალში, სამართლისა და პოლიტიკური აზროვნების ისტორიის ნარკვევები, გ. ფერაძის რედაქტორობით, წიგნი I, თბილისი, 2010, 254. ასევე იხ., გარიშვილი მ., დავით გიორგის ძე ბაგრატიონის (ბატონიშვილის) პოლიტიკური და იურიდიული შესჯედულებანი, თბილისი, 2004, 157.

და ამისათვის, პატიმრობის, როგორც რეალობაში მოქმედი ძლიერი პრევენციული ინსტრუმენტის გამოყენება სავსებით საკმარისი იყო, მაგრამ თავად ფორმა ამ შემთხვევაში მიუღებელი. კერძოდ ის, რომ სამოქალაქო-სამართლებრივ ურთიერთობებში სისხლისსამართლებრივი წინასწარი აღკვეთის ღონისძიების – პატიმრობის გამოყენება ზდება, მაგრამ, როგორც ჩანს, იმ პერიოდში ეს რეალობაში შედეგის მომტანი ნაბიჯი უნდა ყოფილიყო. აქვე ისიც უნდა შეინიშნოს, რომ კერძო პირთა დავის გადაჭრა, როგორც სამოქალაქო, ისე სისხლის სამართლის ურთიერთობათა სფეროში სახელმწიფო ხელისუფლების ფუნქციას შეადგენს და მასვე ეკუთვნის არსებული დარღვევებისათვის სასჯელის შეფარდების უფლება³¹.

2.3. პატიმრის რჩენა, როგორც პრევენციულობის განმსაზღვრელი ერთ-ერთი ელემენტი

პატიმრობის პრევენციულობაზე საუბრისას, ამის საფუძველი პატიმრობის სპეციფიკური სამართლებრივი ბუნება იყო. იმ პერიოდში და ზოგადად, პატიმრის რჩენა მისი ნათესავების საქმეს წარმოადგენდა³². იმ დროის სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობისა და ნათესავების მხრიდან პატიმრის რჩენის ვალდებულების გათვალისწინებით, პატიმრობა უნდა ყოფილიყო ძლიერი პრევენციული მექანიზმი და მას ძალა შესწევდა წინასწარ აღეკვეთა სახელმწიფოსათვის ესა თუ ის მიუღებელი ქმედება. აღსანიშნავია, რომ XVIII საუკუნეში გლეხთა კლასის ძირითად, ყველაზე მრავალრიცხოვან კატეგორიას მებეგრეები შეადგენდნენ, რომლებიც ბეგარას ყოველწლიურად იხდიდნენ³³. მებეგრე გლეხები ლეჩხუმში, ისევე როგორც დანარჩენ საქართველოში, თავბეგარასთან ერთად იხდიდნენ ე.წ. დამატებით გადასახადსაც. დოცენტი ქ. მუშკუდიანი ძირითადად ჩამოთვლის 22 სახეობის გადასახადს, რომელიც დამატებით გადასახადში იგულისხმებოდა, მათგან ერთ-ერთი იყო – „საციხო“. „იგი განკუთვნილი იყო ციხის მცვე-

³¹ ვაჩიშვილი აღ., ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, ტომი I, თბილისი, 1946, 67.

³² ნადარეიშვილი გ., კერძო და საჯარო სასჯელები ფეოდალურ საქართველოში, აღმანახი, №14, 2000, 121.

³³ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტომი IV, მ. ლუმაძის რედაქტორობით, თბილისი, 1973, 594.

ლებისა და ტყვეთა შესანახად, აგრეთვე ციხესიმაგრის შეკეთებისათვის. „საციხო“ იყო სამთავრო გადასახადი და კერძო მებატონეებს არ ჰქონდათ მისი აღების უფლება. ეს გადასახადი განისაზღვრებოდა 1 დორა³⁴ ღვინით, 1 ფოხალი³⁵ ხორბლითა და 1 ქათმით.“³⁶ როგორც ჩანს, გარკვეულ შემთხვევაში სახელისუფლო (ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ადგილობრივი) მმართველობითი რგოლი უზრუნველყოფდა თავისუფლებადკეტილი (ამ შემთხვევაში დატყვევებული) პირის რჩენა-შენახვას.

3. სასჯელის ახალი სახე - თავისუფლების აღკვეთა იძულებითი მუშაობით

როგორც უკვე აღინიშნა, პატიმრობა ქართული სამართლის ძეგლების მიხედვით, როგორც სასჯელის ძირითადი სახე, ფაქტობრივად, ნაკლებად არსებობდა, მას უფრო წინასწარი აღკვეთი ზომის მნიშვნელობა ჰქონდა³⁷. მით უფრო არ იყო გავრცელებული ისეთი სასჯელის გამოყენება, როგორიც იყო თავისუფლების აღკვეთა იძულებითი მუშაობით. ეს სასჯელი კუ-მულატიურად პირველად გვხვდება დავით ბატონიშვილის სამართალში,³⁸ იოანე ბატონიშვილის „სჯულდებასა“³⁹ და „სამოქალაქო სჯულცილებაში“. კანონპროექტის მიხედვით მის საგამგებლოში მოურავს ევალებოდა სანი-

³⁴ 1 დორა ანუ 4 თუნგი ღვინო.

³⁵ ფოხალი იყო ხორბლის საწყაო. 1 ფოხალი ხორბალი ეს იყო იგივე 2 ყურიალი.

³⁶ მუშკუდიანი ქ., ლეჩხუმის ისტორიიდან, ქუთაისი, 2001, 88.

³⁷ ბაგრატიონი ი., სჯულდება, ივ. სურგულაძის რედაქტორობით, თბილისი, 1957, 071.

³⁸ მაგალითად დავითის სამართალში არის მუხლი, რომელიც ეხება „კაცის კვლისათვის ცოლსა ზედა“: „ვინცა ცოლსა ზედა მოკლას კაცი და ანუ თვით ცოლი, მოეკეთოს მარჯუენე და ანუ რაოდენიმე სამეფოსა სამუშაოსა წარიგზავნოს ჰერობილად, მით რომე განუწახველობითა და სჯულისა გარდამავლობითა იქმნა იგი კაცის მკვლელ, რამეთუ არა მოუთმინა სამართალსა და თვით ქმნა მან განსჯა, რომელიც არა ჯერ იყო მისდა“. იხ., ფურცელაძე დ., სამართალი ბატონიშვილის დავითისა, თბილისი, 1964, 48.

³⁹ „სჯულდების“ 85-ე მუხლი განმარტავს, რომ „უკეთუ საწამლაჲ აჭამოს ვიქემ მისმეს, თუ მოკვდეს, ისე გარდახდეს, ვითარცა კაცის მკვლელსა, და თუ მორჩეს წაერთვას მთელი სისხლი და ხუთ წელიწადსა ამუშაონ მადანსა შინა, ანუ სხვაგან ბორკილთა შეკრული“. იხ., ბაგრატიონი ი., სჯულდება, ივ. სურგულაძის რედაქტორობით, თბილისი, 1957, 38.

ტარული ზედამხედველობა, ვინაიდან „უსუფთაობის მიზეზით ყოველივე ავი ჭირი და ავადმყოფობა ჩნდება“, რაც ზიანის მომტანია ზალხისათვის. ამ ყოველივეს აღსაკვეთად, მოურავი იყენებდა სანქციებს უსუფთაო სახლისა და ღუქნის მებატონის მიმართ. საინტერესოა ის სანქციები, რომლებიც გათვალისწინებული იყო სანიტარული წესების დარღვევისათვის.

აღნიშნული წესების პირველად დამრღვევი დაპატიმრებული იქნებოდა სამი დღის განმავლობაში. განმეორებით დამრღვევი „ერთი თვე დაიჭიროს [მოურავმა] და ამუშაოს. ხოლო მესამედ დამრღვევი - „ერთი წელიწადი დაიჭიროს და ამუშაოს“, მეოთხედ კი - „დაიჭიროს და გაგზავნოს სასამართლოში“.⁴⁰ პასუხისმგებლობა მძიმდება საკუთარი ნაგვის სხვის კარზე დაყრისათვის - „ერთი სამად გარდახდეს, როგორც ზემოთ აცხადებს, მუშაობა“ - შენიშნავს კანონპროექტის ავტორი. მითითებული სანქციების გათვალისწინებით, რომლებიც საკმაოდ მკაცრია, ჩანს, რომ ის ყოველთვის გამოიყენებოდა პრობლემური საკითხების მოსაწესრიგებლად. სასჯელის ისეთ ახალ სახეს, როგორიცაა პატიმრობა იძულებითი მუშაობით, მოქნილად უნდა ებრძოლა ზემოაღნიშნული ქმედების აღსაკვეთად. აღნიშნულ ნორმაში მომავალში დამნაშავეს გამოსწორების მიზანი იკვეთება. კერძოდ, მართლსაწინააღმდეგო ქმედებათა გამეორების კვალდაკვალ მკაცრდება კანონმდებლის მიერ დაწესებული სანქცია, რამაც სუბიექტს უნდა დაუკარგოს მართლსაწინააღმდეგო ქმედების განმეორების სურვილი.

თავისუფლების აღკვეთას იძულებითი მუშაობით, როგორც სასჯელს, იყენებს №6 მანიფესტი ბედოვლათად აღიარებული სუბიექტის მიმართ. პოლიცია ვალდებული იყო, რომ ბედოვლათად აღიარებული პიროვნება დაეკავებინა და სასამართლოში გაეგზავნა. სასამართლოს ფაქტობრივ გარემოებებზე დაყრდნობით (ბედოვლათობა აუცილებელი იყო, რომ დადასტურებული ყოფილიყო) გამოჰქონდა გადაწყვეტილება პირის გარკვეული დროით დაპატიმრებისა და სამეფო სამუშაოზე გაგზავნის შესახებ⁴¹. ხაზგასასმელია ის ფაქტიც, რომ სასჯელის მოხდის შემდეგ პოლიცია ვალდე-

⁴⁰ ფურცელაძე დ., სამოქალაქო ჰსჯულებილება, თბილისი, 1960, 70. ასევე იხ., სამოქალაქო სჯულებილება, დ. ფურცელაძის რედაქტორობით, II, თბილისი, 1966, 97-98.

⁴¹ ფურცელაძე დ., სამოქალაქო ჰსჯულებილება, თბილისი, 1960, 86. ასევე იხ., სამოქალაქო სჯულებილება, დ. ფურცელაძის რედაქტორობით, II, თბილისი, 1966, 65.

ბული იყო პირისათვის „ექადაგებინა“, რათა გამოსწორებულიყო. პირი, როცა არ ანებებდა თავს ბედოვლათობას სასჯელიც შესაბამისად მძიმდებოდა, კერძოდ თავისუფლების აღკვეთისა და მუშაობის ვადა ორმაგდებოდა, ამას ემატებოდა ისიც, რომ ყოველ დილა-საღამოს უნდა ეცემათ იგი ანუ „დაეკრათ თითო ყაშში“⁴² – ტიტველას ზურგზედა“. მესამედ ჩადენისათვის პატიმრობისა და მუშაობის ვადები ერთი-ორად იზრდებოდა და მას სცემდნენ დილა-საღამოს ორ-ორჯერ „ორის ტოტიანი ყაშით“⁴³.

ზემოაღნიშნული ნორმების ანალიზის საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ აქ ორი რამაა საყურადღებო – „პირველი ის, რომ ბედოვლათობისათვის შემოღებულია სანქცია, რაშიც იკვეთება კანონპროექტის ავტორის დაინტერესება ქვეყნისა და მოსახლეობის კეთილდღეობისათვის ბრძოლისა, მეორე კი არის ამ სანქციის შინაარსი – პენიტენციალური შინაარსის თავისუფლების აღკვეთა იძულებითი მუშაობით“⁴⁴. როგორც ჩანს, იმ პერიოდში მომრავლდა ბედოვლათობა, კანონპროექტის ავტორმა კი მიიჩნია ისეთ ფაქტად, რომელიც იმსახურებდა სისხლისსამართლებრივ სანქციას. ის მექანიზმი, რითაც კანონმდებელი ებრძვის ბედოვლათობას, საფუძველი უნდა ყოფილიყო იმისა, რომ საბოლოოდ სახეზე იქნებოდა პრაქტიკული სარგებლიანობა, ანუ სოციალურად სასარგებლო შედეგი. პატიმრობა იმდენად მკაცრი სასჯელი იყო, რომ იგი ძირითადად პრევენციის მიზნით არსებობდა ქართულ სამართალში და ვინაიდან არსებობდა პრინციპი „უმჯობესია დანაშაული თავიდან ავიცილოთ, ვიდრე დავსაჯოთ მისი ჩამდენი“⁴⁵, ამიტომაც სავარაუდოა, რომ კანონმდებლის მიზანი იყო ბედოვლათობის პრევენცია და მათი გამოსწორება და არა მხოლოდ დასჯა. პრევენციის გაძლიერებისათვისაა მოხმობილი ისეთი ღონისძიებები სასჯელისათვის, როგორიცაა იძულებითი მუშაობა და გვემითი სასჯელი – ყაშით ცემა. დიდი ალბათობით იძულებით მუშაობას უნდა მოეხდინა ბედოვლათად აღიარებული პირის გამოსწორება. აუცილებლად გაჩნდება კითხვა – რამ განაპირობა ის, რომ კანონპროექტის ავტორმა კუშულატიურად გამოიყენა თავი-

⁴² ყაშში იგივეა რაც ღვედი.

⁴³ ფურცელაძე დ., სამოქალაქო ჰსჯულებილება, თბილისი, 1960, 87. ასევე იხ., სამოქალაქო სჯულებილება, დ. ფურცელაძის რედაქტორობით, II, თბილისი, 1966, 65-66.

⁴⁴ ფურცელაძე დ., სამოქალაქო ჰსჯულებილება, თბილისი, 1960, 87.

⁴⁵ Бекария Ч., О Преступлениях и Наказаниях, Москва, 1991, 230.

სუფლების აღკვეთა და იძულებითი შრომა, როგორც სასჯელის ფორმა? – უპირველეს ყოვლისა, ეს უნდა ყოფილიყო პრევენციის გაძლიერებისათვის გადადგმული ნაბიჯი – პირს წინასწარ ექნებოდა ცოდნა იმისა, რომ თუ ჩაიდენდა კანონმდებლობით აკრძალულ ქმედებას დასჯილი იქნებოდა პატიმრობითა და იძულებითი მუშაობით, თანაც ისე, რომ იძულებით შრომაში არანაირ ანაზღაურებას არ მიიღებდა. იძულებითი შრომა უნდა განხორციელებულიყო „სამეფო სამუშაოზე“ – ეს შეიძლება ყოფილიყო სამეფოს მადანი, ციხე-სიმაგრეების მშენებლობა და სხვა. ეს კი სამეფოსათვის მნიშვნელოვანი შეღავათი იქნებოდა. კანონპროექტში საუბარი არაა პატიმრის რჩენის საკითხის შესახებ, როცა მას მისჯილი ჰქონდა პატიმრობა და იძულებითი მუშაობა. სავარაუდოდ, ამ დროს ზოგადი პრინციპით უნდა ეხელმძღვანელათ და პატიმრის რჩენა ისევე მისი ნათესავების ვალდებულება უნდა ყოფილიყო.

კანონპროექტიდან გამომდინარე, სასჯელის მიზანს წარმოადგენს ის, რომ დამნაშავეს მოესპოს შესაძლებლობა ხელახლა მიაყენოს ვნება საზოგადოებას (კერძო პრევენცია) და შეაკავოს სხვებში დანაშაულის ჩადენის სურვილი (ზოგადი პრევენცია)⁴⁶. თავისუფლების აღკვეთას იძულებითი მუშაობით, როგორც სასჯელს უნდა მოეხდინა ძლიერი და ხანგრძლივი შთაბეჭდილება ადამიანის ფსიქიკაზე და ყველაზე ნაკლებად სატანჯველი უნდა ყოფილიყო დამნაშავეს სხეულისათვის⁴⁷, მაგრამ პროფესორი დავით ფურცელაძე წერს, რომ „სამოქალაქო სჯულებილებაში“ ქადაგებით მოქცევითა და თითო ოროლა მათრახით გამოსწორების მომენტი მკაფიოდ არის გამოხატული⁴⁸.

დასკვნა

წარმოდგენილ სტატიაში განხილულია მნიშვნელოვანი სისხლისსამართლებრივი სასჯელის, პატიმრობის შეფარდებისა და გამოვლინების თავისებურებანი XVIII საუკუნის მიწურულის კანონპროექტთა კრებულის ანუ „სამოქალაქო სჯულებილების“ მიხედვით. ნაშრომში ხაზი გაესვა პატიმრო-

⁴⁶ ვაჩიშვილი ალ., სასჯელი და სოციალური დაცვის ღონისძიებანი, თბილისი, 1960, 34.

⁴⁷ იქვე, 34-35.

⁴⁸ ფურცელაძე დ., სამოქალაქო სჯულებილება, თბილისი, 1960, 88.

ბის ვადებს, უპირატესად, წინასწარი პატიმრობის სამდღიან ვადას, რომელიც მოურავის უფლებამოსილების სამართლებრივი ბოჭვის მცდელობას წარმოადგენდა. იმ პირობებში, როდესაც პატიმარი მის ნათესავებს უნდა ერჩინათ, წინასწარი პატიმრობის სამდღიანი ვადის დაწესება კანონპროექტის ავტორის მიერ, არსებული რეალობიდან გამომდინარე, დადებითად უნდა შეფასდეს. სამართლებრივ წყაროებზე დაყრდნობით, განიხილა სასჯელის ახალი სახე – თავისუფლების აღკვეთა იძულებითი მუშაობით, რომელიც გამოიყენებოდა სანიტარული წესების დამრღვევისა და ბედოვლათობისათვის, რაც იმ პერიოდის პრობლემას წარმოადგენდა. ამ ორი სასჯელის კუმულატიურად გამოყენების უმთავრესი მიზანი მისი პრევენციულობის გამყარება უნდა ყოფილიყო. პრევენციულმა თეორიებმა კი, რომლებიც სოციალურად სასარგებლო შედეგზეა ორიენტირებული, ზოგადად, თავისუფლების აღკვეთასა და თავისუფლების აღკვეთას იძულებითი მუშაობით, მიზნად პრაქტიკული სარგებლიანობა დაისახა.